

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:91]:[159.9-05:005.336.2](045)

ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ З ПОЗИЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Марія Костолович, докторант, Рівненський державний гуманітарний університет.
ORCID: 0009-0009-2119-6237
E-mail: kostolovychm@gmail.com

У статті досліджено психологічні характеристики майбутніх учителів географії з позиції компетентнісного підходу. Встановлено, що сучасному вчителю географії необхідно мати широку палітру психологічних характеристик та спеціальних, що визначаються особливостями предмета, який викладається. Проаналізовано погляди вітчизняних вчених, які запропонували широкий спектр психологічних характеристик майбутнього вчителя географії, які визначають ефективність педагогічної діяльності. Виявлено, що вітчизняні вчені включають психологічні характеристики у зміст поняття «компетентність» і розглядають як внутрішню умову її формування. Досліджено, що навчання у ЗВО впливає на психічний розвиток людини: переструктуруються психічні функції інтелекту, змінюється вся структура особистості. Доведено, що заклади вищої освіти відіграють важливу роль у формуванні у здобувачів комунікативних та організаторських якостей, толерантності, емпатії тощо. Розкрито особливості психічного розвитку у здобувачів, які освоюють різні спеціальності. Доведено, що заклад вищої освіти здатний мобілізувати вікові резерви та забезпечити розвиток психологічних характеристик, що обумовлюють формування компетентностей майбутніх фахівців у процесі навчання.

Ключові слова: психологічні характеристики; майбутні учителі географії; компетентнісний підхід; компетентність; індивідуально-психологічні якості; студентський вік; здобувачі; майбутня професія.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS FROM THE POSITION OF THE COMPETENCY APPROACH

Maria Kostolovych, Doctoral Student, Rivne State Humanitarian University.
ORCID: 0009-0009-2119-6237
E-mail: kostolovychm@gmail.com

The article investigates the psychological characteristics of future geography teachers from the standpoint of a competency approach. It is established that a modern geography teacher needs to have a wide range of psychological characteristics, and special ones determined by the characteristics of the subject being taught. The views of domestic scientists who proposed a wide range of psychological characteristics of a future geography teacher that determine the effectiveness of pedagogical activity are analyzed. It is revealed that domestic scientists include psychological characteristics in the content of the concept of "competence" and consider them as an internal condition for its formation. It is studied that studying in higher education affects a person's mental development: the mental functions of the intellect are restructured, the entire structure of the personality changes. Professionally important personal qualities develop in applicants and their systems are structured; professional suitability is

formed, which is expressed, in particular, in the success of educational and professional activity. It is proven that higher education institutions play an important role in the formation of communicative and organizational qualities, tolerance, empathy in applicants. Applicants strengthen such qualities as perseverance, independence, endurance, responsibility, initiative, determination, emotional stability; the ability to adapt to the workplace, profession is formed. The features of mental development in applicants who master various specialties are revealed. It is proven that a higher education institution is able to mobilize age-related reserves of mental development and ensure the development of psychological characteristics that determine the formation of competencies of future specialists in the learning process when implementing a competency-based approach.

Keywords: psychological characteristics; future geography teachers; competency-based approach; competence; individual psychological qualities; student age; applicants; future profession.

Реалізація компетентнісного підходу в практиці закладів вищої освіти пов'язана з переходом від знаннєвої парадигми до компетентнісної. Зміна знаннєвої парадигми на компетентнісну і посилює вимоги до рівня розвитку психологічних характеристик людини, оскільки вітчизняними вченими вони включаються до змісту поняття «компетентність» і розглядаються як внутрішні умови її формування.

Під психологічними характеристиками людини науковці розуміють сукупність її особистісних та індивідуально-психологічних властивостей, які забезпечують ефективність як навчальної, так і професійної діяльності (Т. Дерєка [4], Л. Яворовська [10] та ін.).

У межах компетентнісного підходу актуальним стає набір психологічних характеристик, що зумовлюють формування компетентностей у майбутнього вчителя, який освоїв освітню програму за вимогами Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти».

Заклади вищої освіти відіграють важливу роль у формуванні у молоді толерантності, оскільки покликані створювати соціокультурне середовище, що безпосередньо впливає на формування особистісних якостей і установок поведінки у майбутніх фахівців [10, с. 14].

Відповідно до дослідження Л. Покась, час навчання у закладі вищої освіти – це час формування таких індивідуально-психологічних якостей, як уміння адаптуватися до робочого місця, професії, витримка, відповідальність, самостійність, дисциплінованість, працьовитість, ініціативність, рішучість. Студентський вік – сензитивний вік для формування комунікативних якостей особистості. Їх формування та розвиток відбувається найінтенсивніше у процесі навчання, оскільки комунікативним якостям особистості відводиться провідна роль у оволодінні знаннями, уміннями та навичками [4, с. 9].

Дослідниця Л. Яворовська назвала студентський період життя найбільш продуктивним для формування емоційної стійкості, засвоєння навичок свідомої саморегуляції та самоконтролю [10, с. 15].

Науковець В. Лунячек виявив особливості розвитку адаптаційного потенціалу особистості під час навчання у ЗВО. Автор встановив, що динаміка адаптаційного потенціалу пов'язана із ставленням до обраної професії. Розвитку адаптаційного потенціалу сприяють більш позитивне ставлення до професії та сформована мотивація до оволодіння нею [6, с. 150].

Вченими виділяються різні мотиви навчання у ЗВО. Провідними навчальними мотивами у здобувачів є «професійний» та «особистого престижу», менш значущими –

«прагматичний» (отримання диплома про вищу освіту) та «пізнавальний». Домінуючі мотиви змінюються на різних курсах. На успішність навчання більше впливають «професійний» та «пізнавальний» мотиви. Проте у процесі навчання мотиви учіння та освоєння обраної спеціальності знижуються. Причинами цього є незадовільні перспективи роботи з обраної професії; недоліки у здійсненні навчального процесу, побуту, дозвілля тощо [11, с. 23].

Отже, в умовах реалізації компетентнісного підходу особливої актуальності для вищої педагогічної освіти набуває проблема психологічних характеристик майбутніх учителів, зокрема географії як внутрішньої умови формування компетентностей.

На сьогоднішній день накопичені певні факти, на підставі яких можна позначити особливості особистісного розвитку здобувачів, які освоюють різні спеціальності. Так, виявлено, що здобувачі природничих спеціальностей відрізняються підвищеною серйозністю та незалежністю міркувань. Водночас їм властиве недостатньо розвинене вміння спілкуватися з людьми. Їм характерна переважаюча неадекватність самооцінних суджень (особливо про свої соціальні властивості) [1, с. 95].

За свідченням Н. Авшенюк, математика впливає на розвиток особистості майбутніх фахівців. Так, ця наука сприяє формуванню у здобувачів самостійності при виборі рішення та відповідальності за свій вибір (цьому сприяє позиція викладача – «нічого не робити замість здобувача»), а також математика стимулює розвиток творчої активності особистості [5, с. 37].

Незважаючи на важливість зазначеної проблеми та наявну низку досліджень, у яких розглядаються психологічні характеристики у контексті формування компетентності здобувачів у процесі навчання у ЗВО, можливості вивчення означеної проблематики не вичерпані. Зокрема, не виявлено такого дослідження щодо майбутніх учителів географії.

Дослідженню особистості майбутнього вчителя географії, його професійним якостям присвячено багато робіт вітчизняних учених (М. Адобовська [1], К. Борисенко [7], Л. Вішнікіна [2], О. Войтович [3], В. Лунячек [6], В. Носаченко [8], Л. Покась [9], О. Чубрей [11], О. Яроменко [12]).

Науковці вважають, що вчитель – це освічена особистість, яка любить свою професію, володіє педагогічною майстерністю, гуманістично ставиться до учнів, володіє педагогічним тактом, працьовита, відповідальна, справедлива, вимоглива, сумлінна, з розвиненими пізнавальними здібностями, з твердим характером тощо.

На думку В. Носаченко, навчання у ЗВО є потужним чинником соціалізації особистості майбутнього вчителя географії [8, с. 146].

З погляду В. Лунячек, значний вплив здійснює вища освіта на розвиток особистості майбутнього вчителя географії. На думку автора, у здобувачів зміцнюються такі якості, як наполегливість, самостійність, ініціатива, вміння володіти собою тощо. Розвиток особистості майбутнього фахівця загалом йде за низкою напрямів: зміцнюються ідейна переконаність, професійна спрямованість; розвиваються необхідні здібності; «професіоналізуються» психічні процеси; підвищуються почуття обов'язку, відповідальності за успіх професійної діяльності; посилюються домагання у сфері майбутньої професії; зростають загальна зрілість і стійкість особистості; підвищується роль самоосвіти у формуванні якостей, необхідних здобувачу як

майбутньому фахівцю; міцніють професійна самостійність і готовність до практичної роботи. У студентському віці перетворюється вся система ціннісних орієнтацій [6, с. 149].

Ціннісне поле здобувачів може бути розширене цілеспрямованим впливом на їх особистість за рахунок розширення кількості цінностей [5, с. 86]. За свідченням Л. Вішнікіної, яка вивчала зміни ціннісно-потребової сфери особистості майбутнього вчителя географії у процесі навчання у ЗВО, загалом у них відбувається зниження актуальності потреб психофізіологічного рівня та підвищення значимості потреб соціального та вищого рівнів, а також підвищення важливості особистісних цінностей гуманістичної та прагматичної спрямованості («духовне задоволення», «креативність», «престиж», «досягнення»), що, на думку автора, свідчить про розвиток особистості – прогресивну соціалізацію [2, с. 41]. На думку Т. Дереди, здобувачі поступово приходять до розуміння того, що повинні бути відповідальними за обрані ними певні цінності та власні погляди [4, с. 13].

Науковець К. Борисенко стверджує про якості, необхідні для успішної роботи майбутнього вчителя географії. До них автор відносить: 1) здатність передавати знання учням коротко та цікаво; 2) здатність розуміти учня, засновану на спостережливості; 3) самостійний та творчий склад мислення; 4) винахідливість або швидке та точне орієнтування; 5) організаторські здібності, необхідні як забезпечення системи роботи вчителя [7].

Дослідник Н. Авшенюк, розуміючи під педагогічними здібностями «ансамбль властивостей людської особистості, що відповідає вимогам педагогічної діяльності та забезпечує оволодіння цією діяльністю та досягнення в ній високих показників», включила до структури педагогічних здібностей педагогічну спостережливість, педагогічну уяву, вимогливість як ознаку характеру, педагогічний такт, розподілену увагу, організаторські здібності [5, с. 83].

Вчений О. Войтович розширює перелік властивостей успішного вчителя географії. Серед них науковець назвав уважність, витримку, доброзичливість, життєрадісність, щирість, любов до дітей, винахідливість, рішучість, самоконтроль, спокій, справедливість, тактовність, вимогливість, терплячість, захоплення справою, врівноваженість, цілеспрямованість, чуйність та енергійність [3, с. 63]. Як найважливіші властивості особистості вчителя, що обумовлюють успішність професійної діяльності, Н. Авшенюк визначила педагогічні здібності, професійно-педагогічну спрямованість та компетентність [5, с. 41].

Дослідником В. Носаченко запропоновано психологічну структуру особистості вчителя географії: загальногромадянські якості (гуманізм, колективізм, оптимізм, працьовитість); морально-педагогічні якості (суспільна активність, педагогічна спрямованість, наукова ерудиція, високий рівень загальної культури тощо); соціально-перцептивні особливості (активна інтелектуальна діяльність, висока культура мови, розвинена соціальна перцепція тощо); індивідуально-психологічні особливості (пізнавальні інтереси, любов до дітей та потреба роботи з ними, тактовність тощо); практичні вміння та навички (загальнопедагогічні, комунікативні) [8, с. 147].

Науковець О. Чубрей перерахував якості особистості вчителя географії, що зумовлюють успішність його професійної діяльності: любов до дітей, педагогічної праці, схильність працювати і спілкуватися з дитячим колективом, цілеспрямованість,

наполегливість, працьовитість, скромність, витримка, чуйність, тактовність. Автор виділив ряд компонентів, які займають характерне місце у структурі педагогічних здібностей: дидактичні, академічні, перцептивні, мовні, організаторські, авторитарні, комунікативні здібності, педагогічна уява, здатність до розподілу уваги [11, с. 53].

Дослідниця О. Яроменко представила список особистісних властивостей майбутнього вчителя: ввічливість, вдумливість, вимогливість, вразливість, вихованість, уважність, витримка, гнучкість поведінки, громадянськість, гуманність, діяльність, дисциплінованість, доброта, сумлінність, доброзичливість, щирість, колективізм, критичність, логічність, любов до дітей, спостережливість, наполегливість, відповідальність, чуйність, організованість, товариськість, порядність, патріотизм, правдивість, педагогічна ерудиція, передбачливість, принциповість, самостійність, справедливість, кмітливість, сміливість, прагнення самовдосконалення, тактовність, почуття нового, почуття власної гідності, чуйність, емоційність [12, с. 176]. Педагогічна спрямованість, педагогічне цілепокладання, педагогічне мислення, педагогічна рефлексія, педагогічний такт, на думку автора, становлять центральний рівень структурно-ієрархічної моделі особистості вчителя [12, с. 177].

Професія вчителя з позиції розроблених Н. Авшенюк узагальнених психологічних характеристик різнотипних фахівців вимагає від людини здатності співпереживати іншій людині, спостережливості, чуйності, доброзичливості, щирості, терпіння, творчого складу розуму, уяви, постійного вдосконалення своїх знань і навичок, значної витримки, поєднання з важливою вимогливістю до себе та інших [5, с. 92].

Вчена В. Луначек погодила бажані якості майбутнього вчителя географії з вирішенням ним професійних завдань: усвідомлювати призначення вчителя впливати на духовний світ іншої людини (стійка професійно-педагогічна спрямованість, педагогічне покликання); опановувати педагогічну майстерність і виконувати педагогічну діяльність (педагогічні цілепокладання, мислення, інтуїція, спостережливість, імпрровізація); створювати та реалізовувати індивідуальні розвивальні, навчальні та виховні програми для окремих учнів (груп учнів) на основі їх психологічного вивчення (педагогічне діагностичне мислення, передбачення, оптимізм; увага до індивідуальних варіантів психічного розвитку учнів); формувати сприятливий психологічний клімат, здійснювати педагогічне спілкування, стимулювати резерви розвитку особистості всіх учасників спілкування, забезпечувати взаємну задоволеність учасників спілкування, психологічний комфорт (гуманістична орієнтація на розвиток особистості учнів, педагогічний такт та емпатія); здійснювати професійний саморозвиток своєї особистості (професійна педагогічна спрямованість, педагогічні здібності, педагогічна самосвідомість, Я-концепція, педагогічна рефлексія); здійснювати педагогічну творчість (чутливість до запитів суспільства, гнучкість педагогічного мислення, легкість утворення нових зв'язків, бачення знайомого об'єкта в новому контексті, готовність відійти від стереотипів, діяння в умовах невизначеності); проводити педагогічне дослідження (дослідницьке педагогічне мислення, системність, виділення причинно-наслідкових залежностей між метою, способами, засобами, умовами, результатами навчання, неупередженість аналізу); вивчати свої індивідуальні особливості, виявляти та формувати свій індивідуальний стиль як вчителя (індивідуальна самобутність у визначенні сенсу, способів, результатів праці вчителя,

педагогічна рефлексія); співпрацювати з іншими учасниками навчального процесу (адекватна професійна самооцінка, спрямованість на загальні цілі та завдання, готовність до взаємного пристосування); синтезувати та застосовувати у педагогічній праці способи педагогічної праці (відкрита позиція, демократичний стиль, позитивна Я-концепція, доброзичливість, низька тривожність, готовність до диференційованої оцінки своєї праці та праці колег) тощо [6, с. 151].

Найчастіше в психолого-педагогічній літературі зустрічаються такі особисті якості вчителя: товариськість, педагогічна спостережливість та такт, емоційна стійкість, вміння адекватно оцінювати та коригувати свою поведінку, емпатія, високі моральні якості, рефлексія, педагогічна толерантність, вміння організувати міжособистісну взаємодію [3, с. 64].

Дослідниця М. Адобовська включила до списку особистісних якостей, важливих для здійснення професійної діяльності майбутнього вчителя географії, творчі здібності, тактовність, доброзичливість, активність, ініціативність, емоційність, відкритість, емпатію тощо [1, с. 29].

Отже, вчені запропонували широкий спектр психологічних характеристик майбутнього вчителя географії, що зумовлюють ефективність педагогічної діяльності. Разом з тим, крім загальних, необхідних кожному вчителю особистісних характеристик, слід виділити спеціальні, що визначаються специфікою предмета, який викладається.

Науковцем В. Лунячек позначено професійно значущі особисті якості вчителя географії, зумовлені специфікою викладання предмета «Географія» в середній школі. До них автори віднесли інноваційні, виробничі, конструктивні, проєктні та науково-дослідні якості [6, с. 153]. Л. Покась вказала на необхідність формування та розвитку у вчителів географії управлінських якостей [9, с. 71].

Розроблено структуру спеціальних педагогічних здібностей вчителя географії (здібностей до творчого викладання географії в школі) В. Носаченко. До структури увійшли 12 компонентів, умовно поділених на 3 блоки. Перший блок здібностей дає вчителю можливість розвивати в учнів інтерес до вивчення географії. Другий блок забезпечує йому можливість розвивати активну самостійну розумову діяльність учнів щодо географії. До третього блоку здібностей входять компоненти, що мають допоміжне значення і дозволяють вчителю успішно здійснювати професійну діяльність [8, с. 148].

Специфічні здібності вчителя географії розглянуто О. Яроменко. Автор виділив 3 групи здібностей: когнітивні (здатність теоретично мислити, розумітися на логіці природних процесів і явищ тощо), експериментальні (здатність визначати послідовність дій та операцій при підготовці та виконанні досліджень у природі тощо) і пошуково-творчі (здатність до дослідницької діяльності; здатність організувати дослідницьку діяльність учнів) [12, с. 180].

Отже, сучасному вчителю географії необхідно мати широку палітру психологічних характеристик. Крім загальних характеристик у ній повинні бути спеціальні, що визначаються особливостями предмета, який викладається. Проте, як було встановлено вище, в межах компетентнісного підходу актуальним стає набір психологічних характеристик, що зумовлюють формування компетентностей, якими має володіти майбутній вчитель географії, який освоїв освітню програму у процесі

підготовки у ЗВО.

Для складання переліку психологічних характеристик, що зумовлюють формування компетентностей, якими повинні володіти майбутні учителі, які освоїли освітню програму за спеціальністю 014.07 Середня освіти (Географія), слід орієнтуватися на сутність компетентностей, представлених у цій програмі. Набір психологічних характеристик має бути значущим як для сучасного вчителя з погляду ефективності педагогічної діяльності, так і визначальним для успішної педагогічної діяльності вчителів географії в конкретному освітньому просторі, зокрема у професійній діяльності в середній школі.

Аналіз вищезазначеного показав, що вітчизняні вчені запропонували широкий спектр психологічних характеристик майбутнього вчителя географії (загальних та спеціальних, що визначаються специфікою предмета, який викладається), що визначають ефективність педагогічної діяльності.

Основою для розгляду психологічних характеристик як внутрішньої умови формування компетентностей стали результати аналізу та узагальнення наукової літератури. Виявлено, що вітчизняні вчені включають психологічні характеристики у зміст поняття «компетентність» і розглядають як внутрішню умову її формування.

Досліджено, що навчання у ЗВО впливає на психічний розвиток людини: переструктуруються психічні функції інтелекту, змінюється вся структура особистості. У здобувачів розвиваються професійно важливі особисті якості та структуруються їхні системи; формується професійна придатність, що виражається, зокрема, в успішності навчально-професійної діяльності.

Заклади вищої освіти відіграють важливу роль у формуванні у здобувачів комунікативних та організаторських якостей, толерантності, емпатії. У здобувачів зміцнюються такі якості, як наполегливість, самостійність, витримка, відповідальність, ініціативність, рішучість, емоційна стійкість; формується вміння адаптуватися до робочого місця, професії.

Водночас відзначаються особливості психічного розвитку у здобувачів, які освоюють різні спеціальності. Так, здобувачі природничих спеціальностей відрізняються підвищеною серйозністю та незалежністю суджень, водночас їм властиве недостатньо розвинене вміння спілкуватися з людьми. Розширене застосування інформаційно-комунікаційних технологій посилює інтелектуальні можливості здобувачів, негативно впливаючи на навички міжособистісної взаємодії. Математика сприяє формуванню у здобувачів самостійності при виборі рішення та відповідальності за свій вибір, стимулює розвиток творчої активності. У фізиків виявлено особливість організації когнітивної структури.

Заклад вищої освіти здатний мобілізувати вікові резерви психічного розвитку та забезпечити розвиток психологічних характеристик, що обумовлюють формування компетентностей майбутніх учителів географії у процесі навчання при реалізації компетентнісного підходу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні психологічних характеристик, що зумовлюють формування компетентностей, якими повинні опанувати майбутні вчителі інших природничих спеціальностей, які освоюють освітні програми, незважаючи на їх затребуваність за умов реалізації компетентнісного підходу. Дослідження у цьому напрямі дозволить розкрити резерви підвищення

ефективності підготовки майбутніх учителів на основі вдосконалення їх психічного розвитку в освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адобовська М. В. Підготовка майбутніх учителів географії до професійної діяльності із застосуванням інтерактивних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2020. 286 с.
2. Вішнікіна Л., Самойленко В. Застосування сучасних засобів навчання у підготовці майбутніх учителів географії. *Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць*. 2020. Вип. 1(21), ч. 1, С. 39–47.
3. Войтович О. Впровадження інноваційних технологій навчання в освітній процес підготовки майбутніх вчителів географії. *Педагогічний часопис Волині*. 2020. № 1(16). С. 61–67.
4. Дерка Т., Ляшенко В., Туманова В., Гацко О. Психологічні особливості студентів закладів вищої освіти. *Педагогічний процес: теорія і практика. Серія: Психологія*. 2018. № 3 (62), С. 7–15.
5. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика : монографія / [Н. М. Авшениук, Т. М. Десятов, Л. М. Дяченко, Н. О. Постригач, Л. П. Пуховська, О. В. Сулима]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 280 с.
6. Лунячек В. Е. Актуальні питання підготовки вчителя географії в класичному університеті. *Освіта на Луганщині*. 2013. №1 (38). С. 148–154.
7. Борисенко К. Б. Методологічна складова формування інтегральної компетентності майбутнього вчителя географії. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. VI (66), Issue: 162. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/522035>.
8. Носаченко В. М. Підготовка майбутніх учителів географії до безперервного професійного розвитку засобами інноваційних технологій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 85. С. 144–149.
9. Покась Л. А., Браславська О. В. Інноваційна педагогічна технологія як засіб формування методичної компетентності для роботи майбутнього вчителя географії. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2015. Вип. 11. С. 66–73.
10. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам / [укладачі : Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камішнікова, О. Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко]. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. Вип. 3. 88 с.
11. Чубрей О. С. Система підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу : монографія. Чернівці : Технодрук, 2020. 376 с.
12. Яроменко О. В., Шкіринець В. М. Інновації у методичній підготовці майбутніх учителів-географів. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2019. Вип. 1 (21). С. 174–181.

REFERENCES

1. Adobovska, M. V. (2020). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv heohrafii do profesiinoi diialnosti iz zastosuvanniam interaktyvnykh tekhnolohii. *Candidate's thesis*. Khmelnytskyi [in Ukrainian].
2. Vishnikina, L., Samoilenko, V. (2020). Zastosuvannia suchasnykh zasobiv navchannia u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv heohrafii. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zbirnyk naukovykh prats*, Vol. 1(21), 1, 39–47 [in Ukrainian].
3. Voitovych, O. (2020). Vprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia v osvitnii protses pidhotovky maibutnikh vchyteliv heohrafii. *Pedahohichnyi chasopys Volyni*, 1(16), 61–67 [in Ukrainian].
4. Dereka, T., Liashenko, V., Tumanova, V., Hatsko, O. (2018). Psykholohichni osoblyvosti studentiv zakladiv vyshchoi osvity. *Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka. Seriia: Psykholohiia*, 3 (62), 7–15 [in Ukrainian].
5. Kompetentnisnyi pidkhid do pidhotovky pedahohiv u zarubizhnykh krainakh: teoriia ta praktyka (2014): monohrafiia / [N. M. Avsheniuk, T. M. Desiatov, L. M. Diachenko, N. O. Postryhach, L. P. Pukhovska, O. V. Sulyma]. Kirovohrad : Imeks-LTD [in Ukrainian].

6. Luniachek, V. E. (2013). Aktualni pytannia pidhotovky vchytelia heohrafii v klasychnomu universyteti. *Osvita na Luhanshchyni*, 1 (38), 148–154 [in Ukrainian].
7. Borysenko, K. B. (2018). Metodolohichna skladova formuvannia intehralnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia heohrafii. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (66), 162. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/522035> [in Ukrainian].
8. Nosachenko, V. M. (2022). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv heohrafii do bezperervnoho profesiinoho rozvytku zasobamy innovatsiinykh tekhnolohii. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 85, 144–149 [in Ukrainian].
9. Pokas, L. A., Braslavska, O. V. (2015). Innovatsiina pedahohichna tekhnolohiia yak zasib formuvannia metodychnoi kompetentnosti dlia roboty maibutnoho vchytelia heohrafii. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*, 11, 66–73 [in Ukrainian].
10. Psykholohichni osoblyvosti studentskoho viku. Na dopomohu kuratoram. (2013). / [ukladachi : L. M. Yavorovska, R. F. Kamyshnikova, O. Ye. Polivanova, S. H. Yanovska, S. M. Kudelko]. Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina, Vol. 3 [in Ukrainian].
11. Chubrei, O. S. (2020). Systema pidhotovky maibutnikh uchyteliv heohrafii do profesiinoy diialnosti na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu : monohrafiia. Chernivtsi : Tekhnodruk [in Ukrainian].
12. Yaromenko, O. V., Shkiryets, V. M. (2019). Innovatsii u metodychnii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv-heohrafiv. *Psykhologo-pedahohichni osnovy humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ*, 1 (21), 174–181 [in Ukrainian].